

III 116. 389

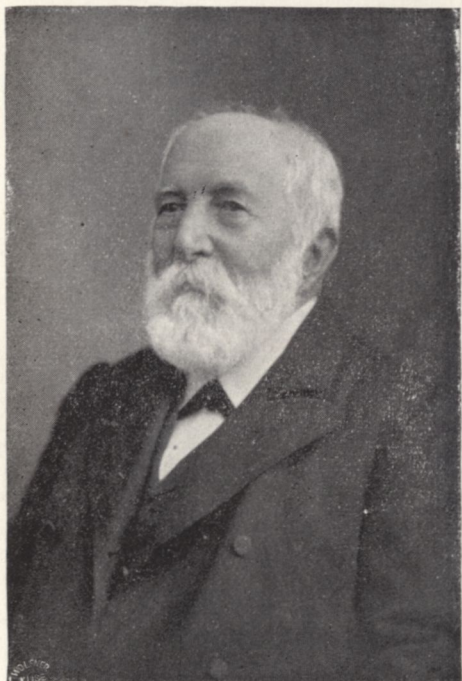
Emlékbeszéd Borszéky Soma felett.

Irtá és a marosvásárhelyi „Székely Társaság” 1913. február 11-én tartott gyűlésén
felolvasta: **László Gyula.**

A marosvásárhelyi „Székely Társaság”
:: 24-ik kiadványa. ::

Révész Béla nyomdája Marosvásárhely.

BORSZÉKY SOMA
1827—1913

Emlékbeszéd Borszéky Soma felett.

Irta és a marosvásárhelyi „Székely Társaság“ 1913. február 11-én tartott gyűlésén
felolvasta: **László Gyula.**

A marosvásárhelyi „Székely Társaság“
:: 24-ik kiadványa. ::

164. 201

Révész Béla nyomdája Marosvásárhely.

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
— HARGHITA —

Tisztelt uraim!

A székely társadalmi munkások sorából kidőlt a legöregebb közlegény. Szándékosan mondom, hogy közlegény, mert a Soma bácsihoz hasonló közéleti munkások között nincs meg az érdemnek és külső disznek rangfokozata. Akarva sem tudták elérni, hogy egyikök, másikuk külömb legyen, mert arra már illetékes és nem illetékes tényezők vigyáztak, nehogy valamelyik megnőjjön. Inkább a székelység pusztuljon, semhogy a bajok feletti kesergő fájdalom vagy az eszközök hijján való tenni akarás jogcimet nyerjen a nimbuszra.

A ki több akart lenni, az megtagadott minket. Akinek magához való

esze volt, az nem is törekedett sora-
inkba lépni, mert az „előbb én, azután
más“ elvek a „több fizetés és keve-
sebb munka“ címén szeparált érde-
szövetségekben föltétlenül jobban érvé-
nyesültek. S mert érvényesültek nemcsak
a gyakorlati, hanem a latájner munka
napszámosai is, elbódult és nekiboly-
dult minden való vagy képzelt sérelmet
fölfedező tényező, hogy ledöntse a
közérdek és helyébe emelje az önér-
dek piadesztálját.

Soma bácsi ezt a világot ismerte,
azért vonult el rokkant testtel Nagy-
szebenbe, ott is ki a város végére,
hogy egykor bekövetkező elmulása
észrevétlenül maradjon. Megmondta
Anna néni, hogy végső akarata volt:
hírül nem adni halálát. Ezért történt,
hogy még csak gyászjelentés sem jelent
meg s temetése a nagyszebeni szász
temetőben, oly megdöbbenő csendben
ment végbe.

Rád ismertünk Soma bácsi, ez a
cselekedet is rólad beszél. Te a ki
kebleden melengetted a székelységet,
ki dolgoztál, futottál, fáradtál másokért
és örökös harcban állottál a gyámol-
talanok védelmében a hatalmasokkal,

ki megnyitád hajlékodat a hajléktalannak s terített asztalod mellé ültetéd az éhezőket, Soma bácsi. Te nem akartál terhére lenni senkinek akkor, mikor nagy szived végsőt dobbant s tehetetlen valál magaddal.

Te gazdag voltál Soma bácsi, mindenkinél gazdagabb, mert pazaroltad szivednek, elmédnek kincseit egy hosszú életen át, a viszonzás és ellenszolgáltatás nélkül. S amikor befejezted pályafutásodat, úgy mentél el, hogy adósa nem maradtál senkinek, ellenben adósaid maradtunk mi, a székelység egész egyetemével.

Nem a közhelyüvé vált pótolhatatlan ürt hagytad magad után, hanem mindent, ami kifejezésre jut e mondásban: „Borszéky Soma nincs többé“.

Hozzád hasonló volt még csak Koós Ferencz, id. Molnár Viktor, Réthy Lajos, Solymossy Endre, az élők között Székely Ferenc, Zágoni Gábor, Deák Lajos és — nincs tovább. Akik dolgoztak, áldoztak és szenvedtek az erdélyrészi magyar érdekekért, a népért visszafizetés nélkül.

A mai nemzedék nem értette és nem érti meg őket. A mai nemzedék

talán több iskolát járt, talán több világismeretet, mint helyi ismeretet szerzett. Telítve messzeható eszmék ábrándjaival hivatkozik, hogy többet tud mint az öregek. S inkább elbotlik az utjába kerülő göröngyökben, sem-hogy lehajolna azok eltakarítására.

A mindenben való ujnak és ujítás-tásnak keresése közben pedig elveszett az Istenben való hit és elveszett a hazaszeretet. Ezek ma már ócska fogalmak. Szabad szellem, kulturáltság, műveltség az uralkodó jelszavak. Helyes. Azonban a cselekedetek, melyeknek igazi forrása az önzés, eszközei az ártalmasokon és ártatlanokon keresztül gázoló tolakodás és stréberkedés; nevezhető-e műveltségnek? Hiszen a műveltség törvénye a felebaráti szeretet, célja az Istenség és hazaszeretet glóriájához való fölemelkedés; hát vajjon művelt é a mai nemzedék!... Te bölcs, öreg ember erről nekem soha sem szólottál.

Hull a hó nagy pelyhekben a nagy-szebeni szász temetőben. A Kárpátok ormairól szellő lebben és megzizzen a kriptá kőlapján egy szerény koszoru. Olvasom főlírását, mely szól ekként:

„A szegények jóltevőjének — Szentferenczrendi Nővérek.“ S a mig olvasom a fekete betűket, egy elzárt világ emlékezését, ahol Soma bácsi téged talán nem is ismertek s a hová gazdag munkásságodnak csak paránya hathatott el, a lelkem megenyhül. És hinni kezdek, hogy nem veszett ki még a hála, sőt talán, amint a finomult érzésnek ezen szerény jelképes nüánsza mutatja, a műveltség sem. Talán nem. Valahol a székely havasok alatt is, kicsiny hajlékokban, alázatos szivekben meg-megnyilallik a fájdalom érzése, a volt és nincs emléke felett. . .

Mialatt a marék rózsát a sirodra hintettem, hófehér haju, hófehér lelkü öreg ember, meg sem kérdezhettem, hogy kerültél ide, Magyarországnak ezen idegen birodalmába? Nem, mert a halottak nem beszélnek. De a kőfalokon kívül dübörgött az élet s az átbeszélte a temetőbe is. Beszélte haladásra és uralomra törő idegen fajok összetartásáról és öntudatos munkájáról. S én megértettem, hogy jó helyen vagy Soma bácsi, mert haló porod sehol jobban megoltalmazva nem léssen, mint itt.

Borszéky Soma életrajzi adatait a következőkben foglalom össze. Született Csikmegyében a határon fekvő Almásmezőn. Apja harmincados volt. Soma a legidősebb fiú, kinek még hét kisebb testvére volt, részint Nagyszébenben, részint Kolozsvárt tanult. Édesanyja igen művelt asszony volt s bár szűkös anyagi viszonyok között éltek, mégis gondja volt arra, hogy gyermekei a német és francia nyelvet is megtanulják. Somát Kolozsvárt találta az 1848-iki forradalom. Gyulai Pál, kivel jó barátságban élt, volt a lelke akkor a kolozsvári ifjuság mozgalmának. Lelkesítő beszédének az a hatása lett, hogy a tanuló és jogász ifjuság egytől-egyik felcsapott honvédek. Soma bácsi éjszaka szökött ki az egyetem kőfalain keresztül és ment a Bem táborába. A csata tüzeiben szenvedte át a nevezetes forradalom korszakát. Szenvedett igazában, mert az oroszokkal való egyik heves összecsapásban egy kozák leszurta és sebesülten maradt Déva alatt a csatatéren. A gyulafehérvári kórházba szállították, s ott találta a szabadságharc gyászos fordulata. A fehérvári kaszár-

nyákat osztrák katonaság lepte el és Soma bácsi az ellenség kezébe került. Egy ideig fogságban tartották, majd sor alá állították. De mert sebe még nem gyógyult be egészen, alkalmatlannak találták és egy nap, megfosztva fehérenmüjétől, kitették az utcára. Összerongyolt honvéd ruhában, egy krajcár nélkül. A sápadt képű ifjú ember, mint a kivert kutya ödöngött a város utcáin. Meg se mert szólítani senkit, mert messze elkerülték a honvédet, aki akkor inkább üldözés tárgya volt s a bosszuálló oláhok úgy vadásztak reájuk, mint a vadakra.

A fehérvári várudvaron egy fényes négyes fogat állott meg, a bakon egy huszáros magyar kocsissal. Borszéky érdeklődéssel nézegette a szép hintót és a felcifrázott lovakat. A büszke kocsis valami pajtásfélét neszelhetett meg a szegény honvédban, mert olyan barátságosan tekintett le reá, hogy Borszéky meg merte szólítani:

— Halja barátom, kié ez a szép hintó és jól gondozott lovak?

— A nagyságos Barcsay Zsigmond uré, — felelte a kocsis — aztán hát én gondozom, tette hozzá.

Borszéky ebből már tudta, hogy ez a Nagyszebenben lakó Barcsay, akinek báró Bruckenthal leány a felesége.

— Én is Szebenbe igyekszem, ha felvenne kedves barátom. — A kocsis bólintott, felsőbbbségesen.

— Majd szólok a gazdámnak. — Ugy is történt, amikor a nagy ur kijött a kapun, a kocsis beprotezsálta Borszékyt, ki a kocsis mellet, helyet is kapott.

Az ut Gyulafehérvártól Nagyszebenig elég hosszú s ez idő alatt alkalma nyílt a nagy urral szót váltani. Mikor az megtudta, hogy Borszéky jogvégzett uriember, állást is kínált fel neki. Nevelőnek fogadta két fia mellé. Persze, hogy kitörő örömmel nyomban elfogadta az ajánlatot, mely akkor reá nézve egyuttal életmentés volt. Egy kis akadály volt még. A bárónő és két kis fia, mikor meglátták az ágról szakadt rongyos honvédet, egy csöpp bizalommal sem voltak iránta. Be sem eresztették a lakásba, hanem az inassal elküldötték a fürdőbe, utána vitettek egy rend vadonat új ruhát, hogy tisztálkodva és becsületesen felöltözve jelenhessen meg.

Az első fellépéssel keltett bizalmatlanság természetesen hamar eloszlott, sőt feledésbe is ment, mert a fiatal nevelő szeretetreméltóságával és műveltségével csakhamar, elfoglalt állásához méltónak bizonyult. Különösen a gyermekek annyira megkedvelték, hogy anyjuk mellől is elszöktek, csakhogy a nevelő társaságában lehessenek. Két évet töltött az uri családban, ez alatt fölösleges idővel is rendelkezvén, neki feküdt az osztrák jognak és végig tanulta azt is. Mikor készen volt vele és kitüntetéssel a német cenzorok előtt le is vizsgázott, megköszönte a Barcsay család szives vendégszeretetét és egyideig Nagyszebenben hivatalba lépett. Nemsokára ügyész lett Kovásznán, Háromszékmegyében, majd ugyancsak ügyész Szászrégenben. Mindenütt nagy népszerűsége emelkedett. E mellett kiváló jogi tudása és közgazdasági ismerete is figyelmet keltett. Gróf Mikó Imre fölfedezte az értékes embert. A hatvanas évek elején kivette a hivatalból és magántitkárává tette. Mikó Imre Borszékyt később Bukarestbe küldötte fontos megbízatásokkal az osztrák konzulátussághoz, mint

beosztott hivatalnokot. Hogy miben állott ez a megbízatás, az persze titok maradt.

1867-ben Borszékyt egyenesen a kereskedelemügyi miniszteriumba vitték föl, mint az iparügy referensét. Később a szabadalmi osztály főnöke lett és 40 évi szolgálat után, mint osztálytanácsos ment nyugdíjba.

Borszéky miniszteriumbeli hivataloskodása alatt is állandóan foglalkozott a székelyek érdekeivel. Sokat azonban nem tehetett értük, mert idelent nem volt intézményes szervezet, amely kapcsolatot képezhetett volna a kormány és a Székelyföld között. Háromszék-, Csik- és Udvarhelyvármegyék tudvalevőleg akkor a brassói szász iparkamarához tartoztak. Borszéky várt az alkalomra, hogy a külön székely kamara létesítésének tervével előléphessen. Ez az alkalom meg is jött. Báró Kemény Gábor minisztersége alatt történt, hogy a brassói kamara évi jelentésében az erdélyrészi fajok iparát és ipari hajlamait tüzetesebben ismertette. Ebben a munkában a székely iparról, mint nem létezőről beszélt s a székely faj ipari hajlamait felsőbbbségesen lekicsi-

nyelte, természetesen azért, hogy a szász kulturát annál kedvezőbb szinten kiemelhesse. Borszékyt — ki igen jól ismerte a Székelyföld gazdasági viszonyát, módfelett bántotta az igazságtalan kritika.

Hogy akcióba léphessen, arra ismét a brassói kamara adta meg az eszközt. Ugyanis az említett nevezetes jelentés kiadása után a kamara panaszos fölterjesztést intézett a miniszterhez, hogy a székely megyék iparosai és kereskedői nem fizetik pontosan a kamarai illetéket s annyi meg annyi ezrekre menő hátrálék van. Borszékynek sem kellett több.

— Hát ha nincs székely ipar és kereskedelem — mondotta — akkor kamarai illeték sincs, ha pedig van behajtandó kamarai illeték, akkor van ipar is.

A nyilvánvaló bizonyítékot azonnal közölte Szász Róbert hivatalbeli barátjával és együtt elmentek báró Kemény miniszter elé, azzal az egyenes kéréssel, hogy külön székely iparkamarát állítson föl. Az eszme figyelemre talált s a székely iparkamara bár nem azonnal, de reá tiz évre meg is lett.

Egyik alapítója volt a Székely egyesületnek, szervezője a marosvásárhelyi székelyföldi iparmuzeumnak, mindvégig lelkes munkása a Székely társaságoknak, amellet, hogy az öreg honvédek dolgát is mint vezető férfit évtizedeken át intézte.

Kiválósága egyéni sajátosságaiban nyilvánult. Egyformán szeretett mindenkit. Egyformán érdeklődött nagy, kicsi és legkisebb dolgok iránt. Éveken át dolgozott a székely vasutakról kiadott munkáján és közben leveleket irogatott aggódó székely szülőknek a Budapesten tanuló, vagy inaskodó gyermekek aprólékos dolgairól. A miniszteriumokban veszekedett hatalmas nagy urakkal a székely dolgok elhanyagolása miatt s az utcán megsimogatta a neki serdült székely inas gyermekeket. Az az ember volt, aki megvolt győződve, hogy rajtunk áll a székely bajok fennmaradása, vagy elenyészése. Ismerte ennek a fajnak őszerejét és táalentumát, össze is tudta mérni a faji ellenfelek erejével, mert viszont azok gyöngéit is ismerte. Világosan látta, hogy nem egy-két emberöltő, de egy-két évtized alatt

csodákat lehet elérni a Székelyföldön, ha úgy akarjuk mind, fönt és lent egyetértő nagy elhatározással és sovén kitartással.

Bántotta, hogy Erdély hegemoniájának elidegenítése nyílt kérdéssé nőtte ki magát s mert e kérdés hidegen hagyta a magyar közérdeket, éjet napot összetett, hogy példát mutathasson miképpen kell magyar embernek, különösen pedig székely embernek cselekednie.

Nem jelszó, hanem életcél volt nála a székely ipar megteremtése s azért fannatikus meggyőződéssel dolgozott haláláig. Két dolgot tartott mindennél sürgősebbnek, az egyik az új székely nemzedékkel az ipar fokozottabb megkedveltetése és általa a nagyobb szak tudás és műveltség átplántálása a Székelyföldre, a másik pedig Keleten a Fekete tengerrel való intenzivebb forgalmi kapcsolat létrehozása, hogy a székely gazdaság éltető levegőhöz juthasson. S noha nem értették meg, noha követőkre nem talált, végigcsinálta emberfeletti energiával, mire csak elszánt fanatizmus képes.

Nem voltak gyarló passziói nem

kaszinózott, nem kávéházazott, nem korcsmázott, megvont magától minden szórakozást. Legnagyobb gyönyörűsége telt az ifjává, majd férfiuvá serdült, székely fiukkal való bizalmas együttlétben, kik előtt háza budapestben mindég nyitva volt. Jutott ezekből az örömekből csaknem minden napra, mert a harisnyás kis góbékból urrá nevelődött ifjak külföldi utazásaikból visszatérve is fölkeresték a jóságos méltóságos urat, akiket a minden örömben osztozkodó házi urnő, szárhegyi György Anna öméltósága anyai szerepével megvendégelt.

Már a nyolcvanas esztendőket élte s még akkor is fűrgén szaladgálta végig nagy Budapestet az ujabban érkezett gyámoltalan székely csemeték apró ügyes—bajos dolgaiban. A székely ügynek szentelte legtöbb idejét, reá pazarolta szeretetét, tudását, minden befolyását, és amellettt áldozatokat is hozott, nem egyszer és nem kétszer, hanem nap nap, mert Budapesten nem fordult meg olyan székely ifju, nagy fenőtt ember, ki nyomorúságában ne hozzá fordult volna.

Türelmesen várt a kormány változá-

sokra s az új minisztereket esetről-
esetre végig kunyorálta és végig ve-
szekedte a székely ipari kérdés hat-
hatósabb fölkarolása végett. De mert
a minisztereknek első dolguk volt
reszortjuk bürokrátukus oldalának meg-
ismerése s mert a miniszterek végzet-
szerűen kihaltak vagy megbuktak
mielőtt a székelyekig lejutottak volna,
Borszéký a hatalmasoknál rendszerint
korai vendég volt. Idők haladtával
ujabb és újabb országos bajok fel-
gyülemlésével, amelyek szünet nélkül
fenyegetően döngették a miniszteri
ajtókat, a székely ügy egyre alább és
alább degradálódott. Ma már hagyó-
mányként száll át elődről utódra mint
súlyos restáncia s csak tíz évenként
jutnak el odáig, hogy ismételt tanulmá-
nyozását elhatározzák.

Valahogy van, az emberek megér-
zik a felső körök hajlamát. Valahogy
van a mérvadó tényezők szerteágazó
szervei avval a fővel gondolkoznak,
amely egy aktív miniszter törzsén áll
s inkább tétlenkednek, vagy cselek-
szenek meggyőződésük ellen, sem-
hogy véletlenül a megneszelt elvi fel-
fogással ellenkező, vagy hatásköri tul-

hágásnak minősíthető dolgokba fogjanak. Hogy mi a nemzetiségekkel nem tudunk lépést tartani, nem azért van, hogy ne lennénk olyan, sőt talán még kiválóbb faj, hanem azért van, hogy a nemzetiségeket nem feszélyezi a változó kormányoknak és változó elveknek való, vagy képzelt nyomása. Ők nemzedékeken át egy ugyanazon csapásokon haladnak, a legkisebb tényező által is alaposon ismert cél felé, mialatt mi szeszélyesen változó formások között vergődünk.

Nem a miniszter az oka, hanem a mindenkiben való állandóság hiánya s az ebből támadott örökös bizonytalanság. Ez a bizonytalanság arra tanította a magának okos és magának számító embert, hogy a látszat több mint a való s a forma minden, a lényeg pedig semmi.

Nem a miniszter — ismétlem — és nem a nemzet az oka, hanem a közép-uton haladó élelmesség, amely egy fajilag, politikailag és társadalmilag szétagolt országban mer és tud bázist alapítani gyöngeségekre, hogy saját becses énjével kellemesen átevickélhessen az életen.

Ilyen becsületes, disztingváltan mintaszerű, senkinek nem vétő, de nem is használó ember sok van Magyarországon, olyan sok, fönt és lent a társadalom minden rétegében, hogy a közérdek igazában halódik miattuk.

Csak természetes, hogy ily viszonyok között Borszéky és a hozzá hasonló egyéniségek ellentétbe kerültek a közfelfogással. Mert hát mit vártak például Borszékytól? azt hogy kényelemben élvezze az állam nyugdíját, hogy legyen ur, begombolkozott, hüvös méltóság és ne tolja föl magát rongy cseléd- és inas népség protektorának, mert hát ez még sem illik uriemberhez.

A székely kérdés? hát hiszen az is megoldódik valahogy. Segítsen magán a nép ha tud, ha nem tud akkor pusztulni való. Vannak ám okosabb emberek is és ezek felfedezéseket tesznek s tárnak a világ elé. Például azt, hogy a cudar székely pezsgőzik és pálinkázik, hogy ez a faj gögös és furfangos, hogy a cseléd népsége önérzetes és nem alázkodik le a porig, hogy kivándorol és elzüllik. Oh hányszor vágta Soma bácsi neked is a szemedbe ezeket a butaságokat, célzato-

san, hogy fájdalmat okozzanak vele. És te nem tudtál védekezni. Mert ha elmondottad, hogy a Székelyföldön még nincs olyan fejlett gazdasági élet, hogy a nép apraja nagyja, férfiai és fehérnépje mind megélhessen, akkor protektori készséggel azt ajánlották, hogy a székely menjen szolgálni hozzájuk. Ha pedig azt mondottad, hogy székely szolgáló és szolga immár veszedelmesen sok van, hogy a Székelyföldön aggodalmat keltően pusztul a női-nem, hogy ezer nőre ezerkétszáz férfi jut, tehát az anyák kivesznek, hogy továbbá a székely leány világcikk lett s keleten rabszolganőknek adogatják el, akkor Soma bácsi erkölcsi prédikációt tartottak neked arról, hogy a székely fehérnépnek rossz a vére és hogy védelem ellenére is elhullott volna.

Hiába hordtad lelkedben a meggyőződés öntudatát, hogy egy más életfelfogással, a faji öntudatnak produktív irányban való kialakulásával szanálni lehetne ezeket a súlyos bajokat, — hosszú munkáséleted kilobbanásáig legyőzettel.

Anna néni, a téged megértő, veled együtt munkálkodó áldott lelkű éltársod, amikor bucsút vettem tőle arra

figyelmeztetett, hogy ne kövessem a példádat. Anna néni megtörve a nagy csapástól sulyosan betegen feküdt és zokogó hangon mondotta :

— Öcsém, maguk nem kimélik magukat, maguk olyanok mint Soma volt. Ő tehette, mert nem voltak gyermekei, de vigyázzon — és intőleg fölemelte vértelen kezét, — vigyázzon, mert magának gyermekei vannak. . .

Mélyen megindulva bucsuztam el a nagy beteg Anna nénitől, ki öregségére elhagyatva, egyedül maradt a kék ablakos nagyszebeni fehér villában.

*

Zárom szavaimat. Megnyugszunk a végzetben : Borszéky Soma megérett arra, hogy a nagy kaszás érte jöjjön.

Amikor azonban róla emlékezünk elfog a gyötrelem : vajjon az emberrel meghal-e a szellem s vajjon a székelység föltámad-e valamikor erőben, hatalomban úgy, a mint Borszéky Soma akarta?

Vajjon föltámad-e !

